

RADVILŲ KORESPONDENTAI XVIII AMŽIAUS PIRMOJOJE PUSĖJE

RITA URBAITYTĖ

Lietuvos žemės ūkio universiteto Kultūrologijos ir filosofijos katedra
Studentų g. 11–250, LT-53361 Akademija, Kauno r.
El. paštas: r.urbaityte@gmail.com

Remiantis Radvilų archyve Varšuvoje saugomais laiškais ir negausia istoriografija straipsnyje identifikuojami naujienos ir spausdintinius bei rankraštinius laikraščius į Radvilų dvarus XVIII amžiaus pirmojoje pusėje nuolat siuntę asmenys ir pradedama kurti jų kolektyvinė biografija.

Reikšminiai žodžiai: Radvilos, korespondentai, naujienos, XVIII a.

XVIII a. pirmojoje pusėje Radvilos – viena įtakingiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminių šalia Sapiegu, Oginskių, Sanguškių, Pociųjų, Višnioveckių, Platerių ir bekylančių Čartoriskių. Dėl sukaupto turto, užimamų valstybinių pareigybių ir ryšių giminės lyderiais tuo metu buvo Nesvyžiaus šakos atstovai: Ona Sanguškaitė-Radvilienė (1676–1746), jos sūnūs – Lietuvos didysis etmonas Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (1702–1762) ir pataurininkas, didysis vėliavininkas Jeronimas Florijonas Radvila (1715–1760).

Lietuvos kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos (1669–1719) našlė O. Radvilienė aktyviai dalyvavo viešajame valstybės gyvenime, turėjo didelę įtaką seimeliams ir teismams, pagrindinėje savo rezidencijoje Bialoje (arčiausiai Varšuvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, o kartu

ir visos Abiejų Tautų Respublikos viduryje esančiame dvare) organizavo giminės ir klientų pasitarimus, puikiai tvarkė dvarų administravimo ir ekonominius reikalus, investavo ir plėtė infrastruktūrą [59, t. 30, 384–387; 46; 38, 37–38, 57; 71, 321–322]. Trečiajame dešimtmetyje ši didikė buvo pirmųjų manufaktūrų Abiejų Tautų Respublikoje steigėja [69, 305].

Onos Radvilienės sukaupta biblioteka garsėjo kaip didžiausia ir viena geriausių visoje to meto Abiejų Tautų Respublikoje; XVIII a. viduryje ji gavo atskirą pastatą Nesvyžiuje ir bibliotekininką (42, 259). Didikė buvo labai apsiskaičiusi, ypač istorijos ir literatūros srityse, dažnai skolindavo knygas kitiems didikams [46; 92; 106; 108]. Tokioje aplinkoje užaugo ir septyni jos vaikai: Mykolas Kazimieras Radvila, Jeronimas Florijonas Radvila, Mikalojus Radvila, kuris

mirė būdamas jaunas, Kotryna Barbora Branicka, Konstancija Ona Sapiegienė, Teklė Rožė Fleminga-Višnioveckienė-Sapiegienė, Karolina Teresė Sapiegienė-Jablonowska.

M. K. Radvila keliaudamas po Vakarų Europą, nuolat veikdamas ir dirbdamas įgijo daug patirties ir žinių. Iš valstybinių pareigų pirmiausia gavo Pšemyslo seniūniją, Lietuvos arklininko pareigas, o būdamas Augusto III pusėje ėmė sparčiai kopti politinės karjeros laiptais: tapo Lietuvos dvaro maršalu, Trakų ir Vilniaus kaštelionu, lauko etmonu, o nuo 1744 m. ėjo Vilniaus vaivados ir didžiojo etmono pareigas [68, 234; 59, t. 30, 299–306]. Buvo pagrindiniu valdovo politikos rėmėju vadovu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet palaikė gerus santykius su karaliaus dvaro opozicija [40, 194; 71, 322]. Jis tobulino manufaktūras, sumaniai rūpinosi dvarų ūkiu, restauravo rezidencijas, fundavo jėzuitų spaustuvę Nesvyžiuje, 1747 m. įsteigė Karo akademiją (*Szkola Rycerska*) Stanisłavo Leszczyńskio panašios įstaigos Liunevilyje pavyzdžiu. Akademijos tikslas buvo rengti išsilavinusius karininkus, mokančius jodinėti, fechtuotis, šokti, piešti, susipažinusius su teisės, matematikos, humanitarinių mokslų pagrindais [71, 323; 62, 163].

M. K. Radvilos žmona Pranciška Uršulė Višnioveckytė (1705–1753) parašė keliolika dramų Nesvyžiuje įsteigtam dvaro teatrui, mokėjo prancūzų ir italų kalbas, domėjosi grožine literatūra, istorija, geografija, filosofija, kelionių aprašymais, memuarais. Jos pastangomis Nesvyžiaus rūmuose buvo sukaupta apie dviejų tūkstančių tomų biblioteka, atlikusi viešosios bibliotekos funkcijas:

amžininkų liudijimu, ja galėjo naudotis visi aplinkinių vietovių bajorai [71, 323].

J. F. Radvila buvo daugiau savo valdų administratorius nei valstybės veikėjas. Maloniausi jo užsiėmimai buvo medžioklė, dvaro milicija ir teatras. Slucke įkūrė baletu mokyklą ir karo mokyklą valstiečių vaikams [71, 322]. J. F. Radvila ėjo Pšemyslo seniūno pareigas, buvo Lietuvos pataurininkiu ir didžiuoju vėliavininku. 1729–1730 m. praleido Vakarų Europoje, kur tobulino prancūzų ir vokiečių kalbų žinias, tiesiogiai susipažino su užsienio didikų gyvenimu, užmezgė ryšius ir parsivežė ten plintančių Apšvietos epochos idėjų [59, t. 30, 185–188, 299–305; 60, 31, 145].

Šiems asmenims buvo labai svarbu gauti patikimos įvairiops informacijos, leidžiančios puikiai orientuotis šalyje ir sekėti visos Europos politinius įvykius.

Korespondentus turėjo visi didikai, Bažnyčios hierarchai, taip pat didžiausių miestų magistratai, mokslo įstaigos, tačiau šiam tyrimui pasirinkome korespondentus, kurie nuolat siuntė naujienas ir laikraščius (spausdintinius ir/ar rankraštinius) Radviloms. Kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų korespondentus išsiaiškinti daug sunkiau, nes nėra išlikusio šaltinių komplekso. Šio straipsnio tikslas – nustatyti Radvilų korespondentus ir pabandyti sudėlioti šių asmenų kolektyvinį paveikslą. Sieksime išsiaiškinti biografijos ir veiklos faktus, kilnę, tautinę, religinę priklausomybę, ryšius su didikais ir kitais korespondentais.

Aptardami istoriografiją, iš karto atkreipiame dėmesį, jog apie vienus žinoma labai

daug, o kiti tik paminėti. Štai Torunės pašto viršininko Jakubo Kazimierzo Rubinkowskio asmenybę, gyvenimo faktus, veiklą ištyrė ir straipsniuose bei monografijoje išsamiai aprašė K. Maliszewskis [54, 49–69; 56; 55, 89–96; 59, t. 32, 567–569]. Lenkijos metrikantas A. Cichockis trumpai pristatytas šios įstaigos veiklai skirtoje W. Krawczuko monografijoje [49, 121–122]. J. Rubinkowskis, J. Miłzewskis, A. Cichockis, J. Mogilnickis užfiksuoja Lenkijos biografiniame žodyne [59, t. 32, 567–569; t. 21/2, 248, 562–563], P. Rokickis – centrinių Lietuvos pareigybių sąrašė [68, 179, 235]. Šiek tiek žinomi M. Reška, J. Miłzewskis ir A. Gibesas [66, 40–42; 39, 37–39]. Daug informacijos pateikėme savo disertacijoje, tačiau šiame straipsnyje informacija patikslinta ir papildyta remiantis naujai surastais šaltiniais, pabrėžiant korespondentus kaip grupę [67, 65–68; 72, 82–86].

Remsimės Radvilų archyve Varšuvoje (*Archiwum Główne Akt Dawnych*) laikomais korespondentų ir redaktorių laiškais O. Radvilenei, M. K. Radvilai Žuvelei ir J. F. Radvilai, kuriuose užsimenama apie save ir apie kolegas. Pristatydami kolektyvinį redaktorių ir korespondentų *curriculum vitae* taikysime prozopografinį metodą, numatantį iš įvairių šaltinių ištraukti į dienos šviesą kuo daugiau informacijos apie tam tikrą, šiuo atveju profesinę, grupę. Atsižvelgdami į šaltinių galimybes, taip pat naudosime sintezės ir aprašomąjį metodus. Tikimės, kad čia pateikiamas Radvilų korespondentų sąrašas dar ne visas ir ateityje pavyks rasti daugiau duomenų. Lietuvos pareigūnų ir jų šeimos

narių pavardes rašysime lietuviška forma, o kitų asmenų pavardes pateiksime originalo kalba su lietuviškomis galūnėmis.

RADVILŲ KORESPONDENTAI

Radvilos nuo senų laikų turėjo klientų, kurie vykdavo informatorių funkcijas. Pavyzdžiui, XVI a. pirmojoje pusėje tarnaudamas Vilniaus kaštelionui Jurgiui Radvilai, būsimasis Bresto kaštelionas Jonas Hajkas stebėjo valdovo dvaro gyvenimą Krokuvoje ir pranešdavo savo patronui apie tai, kas ten svarbaus ar šiaip įdomaus vykdavo [48, 143]. To paties amžiaus pabaigoje Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno klientas Ježis Čechovskis, lankydamasis Valakijoje, be kitų užduočių, rinko ir siuntė informaciją apie karinius Turkijos sultono pasirengimus; būsimasis Lietuvos didysis maršalas Kristupas Dorogostaiskis rinko žinias apie politinę situaciją Lenkijoje ir užsienyje, o Bobruisko seniūnas Jonas Bojanovskis ilgiau nei dešimtmetį iš įvairių vietovių siuntė informaciją apie vidaus ir užsienio politiką, konfesinius santykius visuomenėje, karaliaus dvaro kasdienybę, pramogas [48, 144–145]. Tokių klientų-korespondentų Radvilos turėjo ir tarp Lenkijos bajorų [48, 148–150]. Dauguma jų vėliau patys užimdavo aukštas pareigas.

XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje tolimais atstumais informaciją Radviloms teikdavo apmokami korespondentai Vakarų Europos ir Lenkijos miestuose (ypač Varšuvoje Seimo metu) [47, 5].

Yra užuominų apie valdovo dvare XVII a. pabaigoje gyvenusius Lietuvos didžiojo

etmono Kazimiero Sapiegos ir kanclerio Dominyko Radvilos korespondentus [63, VI], naujienas iš Lvovo siunčiantį Fabianą Zywertą [37, 1–3]. Išlikę valdovo Jono Sobieskio dvare rezidavusio Vitebsko stalininko Kazimiero Sarneckio pranešimai (reliacijos), rašyti 1691–1696 m. Lietuvos pakancleriui Karoliui Stanislovui Radvilai [63]. Juose korespondentas kiekvieną savaitę informuodavo didiką apie tai, ką matė ir girdėjo kasdien būdamas valdovo dvare, keliaudamas su juo po šalį, dažnai pridėdavo tai, ką jam pranešdavo specialūs korespondentai iš kitų vietovių, todėl jo laišakai labai panašūs į XVIII a. pirmojoje pusėje paplitusius rąkštinius laikraštukus.

Tyrinėjant Radvilų laiškus ir laikraščių rinkinį, pavyko nustatyti keletą asmenų, rašiusių laikraščius, siuntusių naujienas, laiškų kopijas, seimo įstatymus, besirūpinusių spausdintinių laikraščių prenumeratora. Ši grupė nedidelė, bet svarbi. XVIII a. pirmojoje pusėje Radvilų korespondentais buvo: Lietuvos pašto direktorius Vaitiekus Vloškevičius (*Włoszkiewicz*; prieš 1702–1726 m.), Lenkijos didžiosios kanceliarijos metrikantas, karališkasis sekretorius Andrzejus Franciszekas Cichockis (*Cichocki*; prieš 1728–1752 m. rugsėjo 24 d.), Lietuvos mažosios kanceliarijos sekretorius Andrius Ržekovskis (*Rzeczkowski*; prieš 1715–1727 m.), karališkasis sekretorius, Lietuvos mažosios kanceliarijos metrikantas Jurgis Juozapas Roikevičius (*Roykiewicz*; prieš 1707–1752 m. gruodis), Ašmenos pavieta arklininkas, Lietuvos mažosios kanceliarijos sekretorius Pranciškus Rokickis

(*Rokicki*; prieš 1726–1759 m. rugsėjo 9 d.), Lenkijos pašto generalinis sekretorius Benediktas Salomonas Kaliskis (*Kaliski*; apie 1726–1737 m.), Varšuvos pašto sekretorius Janas Milżewskis (*Milzewski*; prieš 1733–po 1754 m.), Lenkijos pašto komisaras Georgas Gotthardas Kahlenas (*Kal, Kalow, Kahl, Kahlen*; prieš 1735–1752 m.), Lenkijos pašto viršininkas Kaulfusas (*Kaulfus, Kolfus, Kalphus*; prieš 1752–1768 m.), karališkasis sekretorius, Lenkijos pašto komisaras Antonis Ignacijus Gibesas (*Gibes*; ?–1756 m.), Torunės pašto viršininkas Jakubas Kazimierzus Rubinkowskis (*Rubinkowski*; 1668–1749 m. lapkričio 14 d.), Gardino pašto viršininkas Melchioras Reška (*Reszki, Reszke, Reszka*; prieš 1726–1760 m.), G. Flerkas (*Floercke*; apie 1723–1747 m.), Mielaičių (dab. Joniškio r.) seniūnas Tomas Mogilnickis (prieš 1725–1740 m.), jo brolis, Lietuvos mažosios kanceliarijos sekretorius, Radvilų dvaro maršalas Juozapas Mogilnickis (prieš 1727–1764 m.), Andrius Antanas Protasevičius (*Protassowicz*; apie 1750–1755 m.).

Galime kelti klausimą, kaip vadinti šiuos naujienų kūrėjus ir skleidėjus – redaktorais, korespondentais, informatoriais ar didikų klientais? K. Maliszewskis J. Rubinkowskį vadina *korespondentu-informatoriumi* [56, 53], A. Bułówna visiems taiko sąvoką *korespondentas* [39, 34], o M. Czepe korespondentais vadina ir didikus, kurie kitiems didikams, bajorams rašė laiškus, kuriuose pranešdavo naujienas ar aptardavo reikalus [40, 268].

Pierre'o Danet prancūzų–lotynų–lenkų kalbų žodyne (1746 m.) *korespondentu*

vadinamas nutolęs asmuo, su kuriuo susisiekiama laiškais*.

XVIII a. šaltiniuose žinių kūrimo ir informacijos perdavimo procese dalyvaujančių asmenų veiklai apibūdinti dažniausiai vartojamas *korespondento* terminas (*correspondent, correspondant, korespondent*). Tik gabenimu užsiimantys asmenys vadinami pasiuntiniais (*cursor, kuryer, curyer, courier, coureur, janczar*), paštininkais (*posztarz, pocztowy, postyllion, postillion*). Tačiau dalis asmenų, šaltiniuose vadinamų korespondentais, ir rinko naujienas, ir prenumeravo, ir siuntė. Kai kada nepavyksta išsiaiškinti, ką konkretus asmuo veikė, todėl dirbantiems vienu metu kelis darbus asmenims apibūdinti vartosime žodį *korespondentas*. Sąvokos *nowiniarz, awizarz, gazeciarz, novorum rumor fictor*, K. Sirvydo verčiamos į *naujienu pramanytojas* [51, t. 1, d. 2, 689; 64, 133], šiam tyrimui naudojamuose šaltiniuose turi labiau neigiamą atspalvį.

Informatoriais galime vadinti valdovo ar kituose dvaruose buvusius Radvilų

* *Correspondent* (pranc.), *absentis negotiorum procurator* (lot.), *korrespondent* (lenk.); *correspondre – avoir relation et commerce avec quelqu'un qui est eloigne ou absent* (pranc.), *alicuius absentis procurare negotia* (lot.), *korrespondowac, znosić się z kim nieprzytomnym przez listy* (lenk.); *correspondance – accord centre deux personnes; societe de negoce entre plusieurs personnes, qui demeurent en divers lieux* (pranc.), *consensio, consensus; inter absentes mutua negotiorum ratio et procuratio* (lot.), *korrespondencya, stosowanie się iednego do drugiego; znoszenie się w sprawach osob rożnych, daleko od siebie w rożnych mieszcach zostaiących* (lenk.) [41, 373]. *Korespondent – listów spółnik* [51, t. 1, d. 2, 1084].

agentus, kurių pagrindinė funkcija – ryšių su svarbiais asmenimis užmezgimas ir palaikymas, reikalų tvarkymas, slaptos informacijos perdavimas pasitelkiant kodus. Pavyzdžiui, XVIII a. 6-ajame dešimtmetyje valdovo dvare Drezdene M. K. Radvila turėjo savo agentą Naugarduko sargybinį Andrių Protasevičių, kuris ne tik tvarkė jo reikalus, bet ir nuolat siųsdavo išsamius pranešimus apie politinius įvykius dvare arba užsienyje [21]. Žinodamas padėtį valdovo dvare, M. K. Radvila galėjo sėkmingiau įgyvendinti savo planus. Paskirti agentą jį įkalbėjo Lenkijos dvaro maršalas Jerzys Augustas Mniszechas tam, kad būtų patikimas tarpininkas tarp jo ir tai pačiai politinei grupei priklausančio M. K. Radvilos [40, 107]. Pasilikti kurį laiką Drezdene norėjo ir pats A. Protasevičius [22, 72]. 1755 m. J. Mniszechas bandė jį prisivilioti į savo dvarą, tačiau veltui – klientas liko ištikimas savo patronui [40, 105]. Panašiu tarpininku buvo O. Radvilienės klientas J. Mogilnickis, kuris XVIII a. 6-ajame dešimtmetyje tapo Branickių ir J. Mniszecho informatoriumi [40, 46, 48, 95].

Kitas istoriografijoje pasitaikantis terminas informacines paslaugas teikiantiems asmenims apibūdinti yra *klientas*. K. Maliszewskis J. Rubinkowskį vadina O. Radvilienės ir kitų didikų klientu, turėjusiu daug globėjų [56, 56, 59].

Anot A. Mączako, klientinė sistema – tai ilgalaikis nelygiaverčių asmenų ryšys, kai stipresnysis globoja ir užtaria silpnesnįjį, kitaip tariant, „nelygi draugystė“ [52, 10–12, 249]. Nepaisant fundamentalių

A. Maćzako ir kitų darbų [53; 58], *kliento* ir *patrono* apibrėžtys iki galo dar neaiškios: ne visada aišku, koks skirtumas tarp kliento ir tarpininko, ką galima laikyti klientais XVIII a. Lotynų kalboje *cliens* reiškė globotinį ar valdinį. Tačiau XVIII a. pirmojoje pusėje redaktoriai ir korespondentai turėjo darbus valstybinėse institucijose ir nebuvo didikų valdiniai, todėl kiekvienas jų pasirinkdavo (ne)priklausomybės nuo informacijos užsakovo laipsnį. Tiesa, tuo metu kiekvienas aktyvesnis bajoras ar miestietis siekė turėti ryšių su didiko dvaru, nes tai buvo stabilumo ir harmonijos oazė nesaugumo kupiname pasaulyje, turėjusi kelis galios svertus: tradiciją, turtą, įtaką ir ryšius.

Klientinis ryšys buvo ilgalaikis, pastovus, pasireiškė atliekamomis funkcijomis, klientine kalba, dovanomis ir protekcijomis. Pasitaikantis kreipinys „*honore Patron*“ iškalbingas [16, 21], tačiau tai galėjo būti dažno laiško komponentas, kaip ir žodis „geradaris“, ištikimybės pabrėžimas, pasirengimas tarnauti iki mirties.

Klientai neprivalėjo tarnauti tik vienam didikui (giminei). Net ir prisiekę nuolatinę ištikimybę vienam patronui, ieškojo kitų [61, 19]. Susipažinę su šaltiniais matome, kad korespondentai dirbdavo keliems didikams vienu metu. Štai A. Cichockis 3–6 dešimtmetyje rankraštinius laiškus siuntė ne tik Radviloms, bet ir Torunės burmistriui Ch. Klosmannui bei kitiems šio miesto liuteronų politinės-religinės grupuotės atstovams, palaikė intensyvius ryšius su Krokuvos vyskupu Janu Aleksandru Lipskiu, Krokuvos

kaštelionu Januszu Antoniu Wiśniowieckiu, Lenkijos didžiuoju maršalu Józefu Wandalinu Mniszechu, Krokuvos vyskupu Andrzejumi Stanisławu Zaluskiu, Lietuvos maršalu Povilu Karoliu Sanguska, Lietuvos kancleriais Mykolu Servacijumi Višnioveckiu ir Jonu Fridrichu Sapiega [57, 74, 140, 165; 1, 1, 10, 54, 67–69; 4, 11]. A. Ržečkovskis susirašinėjo su Lietuvos Brastos vaivada Vladislovu Juozapu Sapiega, Vilniaus vyskupu Konstantinu Kazimieru Bžostovskiu [30, 51, 89]. J. Roikevičius palaikė ryšius su Vilniaus vyskupu K. K. Bžostovskiu, Sanguškomis [26, 10, 120; 30, 51].

Varšuvos pašte dirbęs B. Kaliskis taip pat turėjo daug naujienų užsakovų, tarp kurių galime paminėti Lenkijos didįjį referendorių, būsimą pirmosios viešosios bibliotekos Varšuvoje kūrėją Józefą Andrzejų Załuskį ir jo brolių A. S. Załuskį [65, 36]. Varšuvos pašto viršininkas A. Gibesas rankraštinius ir spausdintinius laikraščius siuntė Radviloms, Branickiams, J. A. Załuskiui [70, 606], J. Miłzewskis – J. A. Załuskiui, Žydačkovo vėliavininkui Jerziui Antoniui Łączyńskii, Rozpiersko kaštelionui Kazimierzui Rychłowskiui [57, 130; 59, t. 21/2, 248].

Kartais klientiniai ryšiai peržengdavo Abiejų Tautų Respublikos ribas: viename J. F. Radvilai rašytame laiške A. Kahlenowa užsiminė, jog Saksonijos pirmasis ministras grafas Heinrichas von Brühliis yra jos „globėjas ir geradaris“ [13, 107].

Gardino pašto viršininkas M. Reška dirbo ne tik Radviloms, bet ir Merkinės seniūnui Antanui Sapiegai, Lietuvos artiler-

rijos generolui Kazimierui Leonui Karoliui Sapiegai ir kitiems didikams [66, 40].

O. Radvilienė nuo 1727 m. iki 1740 m. buvo svarbi J. Rubinkowskio redaguojamų naujienų gavėja, tačiau taip pat ne vienintelė: dvylika metų (nuo 1716 m.) jis siuntė rankraštinius (kartais ir spausdintinius) laikraščius Lenkijos didžiojo etmono žmonai Elžbietai Sieniawskai, 1716–1729 m. – Lenkijos kancleriui Janui Szembekui, kurį laiką ir Lenkijos dvaro išdininkui Franciszekui Maksymilianui Ossolińskiui bei Lietuvos lauko etmonui, Polocko vaivada Stanislovui Denhofui. J. Rubinkowskis palaikė ryšius su Lietuvos dvaro maršalu Povilu Karoliu Sanguška, Lenkijos didžiuoju maršalu Józefu Mniszechu, Krokuvos vyskupu J. A. Lipskiu, Rusios vaivada Janu Stanisławu Jabłonowskiu, taip pat su Karališkųjų Prūsų valdžios atstovais [56, 57].

Klientui buvo būdinga ko nors prašyti iš savo globėjo. M. Reška prašė O. Radvilienės parplukdyti jo druską iš Gdansko, užtarimo prieš liustratorius, norinčius iš jo antrą kartą paimti 1200 auksinų dydžio kamščio mokestį už vyną, pagalbos bylinėjantis, prašė M. K. Radvilos įtraukti sūnų į armijos sąrašus [22, 7, 62, 82]. Salomėjos Reškienės prašymu jos brolis tapo Radvilų jurisdikos Gardine seniūnu [25, 2–7]. G. Kahlenas prašė O. Radvilienės neišvaryti mirusio Stavatiškių pastoriaus Dunieno de Thungenwaldto našlės ir savo uošvių, o sveikindamas M. K. Radvilą Lietuvos didžiojo etmono pareigų gavimo proga, priminė turįs du sūnus (vyresnį Jurgį Mikalojų ir jaunėlį)

ir siekė bent vienam iš jų surasti laisvą vietą regimente [11, 91; 12, 87].

Rankraštinųjų laikraščių redaktoriai, korespondentai dirbdavo ne tik informacinį darbą, bet ir vykdavo kitus didikų pavedimus. Štai J. Roikevičius prižiūrėjo K. S. Radvilos jurisdiką Varšuvoje [26, 91], B. Kaliskis tarpininkavo persiunčiant prekes iš Vroclavo į Bialą, M. Reška informavo apie vytnes ir tvarkė ūkinius reikalus: rūpinosi rūmais, malūno reikalais, šautuvų, paukščių svirbelių pirkimu [21, 7, 41, 69, 103]. A. Cichockis tarpininkavo persiunčiant O. Radvilieniui šilką, vyną, vinius ir kitus daiktus iš Gdansko [1, 143; 2, 18, 32, 88]. Kaulfusas nešė į spaustuvę didiko atsiųstą išrinktų Seimo deputatų sąrašą [17, 5]. Ne pašte dirbantis A. Cichockis tarpininkavo persiunčiant O. Radvilienės korespondenciją, perduodant pinigus, perspėdavo Radvilas apie jiems nepalankius kitų didikų veiksmus [1, 138, 179, 201]. J. Rubinkowskis rasdavo reikalingų amatininkų, persiųsdavo citrusinių vaisių [31, 7, 42].

Kartais korespondentai padėdavo tretiesiems asmenims įsidarbinti didikų dvare, o tai vėlgi rodo, kad didikai jais pasitikėjo. G. Kahlenas rekomendavo Radviloms arklininką vokiečių de Trawnitzą su šeima, tarpininkavo suderinant tarnybos sąlygas ir persikėlimo reikalus, rekomendavo iš pradžią neturėjusiam vaikų J. F. Radvilai, po to jo broliui M. K. Radvilai prancūzų su žmona, ieškančius vaikų auklėtojų darbo [11, 127, 142, 154; 13, 71].

G. Kahlenas ir M. K. Radvila palaikė gana artimus santykius. Priešingu atveju jo

laiškuose nerastume tokių asmeniškumų, kokių nėra kitų korespondentų laiškuose: „turiu garbės pranešti, kad tuoj po Velykų ligi gyvos galvos imu draugę Anną Ludwiką Abrahamowiczówną, mirusio Stavatiškių pastoriaus dukterį“ [11, 45], nuolatinis vienas kito sveikinimų dviejų didžiausių religinių švenčių proga. G. Kahlenas nuolat mandagiai pasitiksliavo, kokius užsienio laikraščius prenumeruoti, į kurią didiko rezidenciją kurio keliu siųsti. Jis pats visada iš anksto užmokėdavo, po to „nuolankiai“ prašydavo didiko padengti išlaidas, o gavęs pinigų „nusižemines lenkdavosi“ bei išpareigodavo punktualiai ir ištikimai tarnauti iki mirties; dažnokai be progos pareiškėdavo norą tarnauti didikui, vykdyti visus paliepiamus, sykiu mandagiai tikėdamasis gauti kokią nors dovaną [11, 23; 12, 16]. J. Mogilnickiui kiekvienas O. Radvilienės įsakymas buvo įstatymas [18, 80]. Visai kitaip elgėsi A. Cichockis ir B. Kaliskis – jų laiškuose Radviloms neradome nei prašymų, nei per didelio mandagumo.

Korespondentų bendravime su didikais galime matyti ir už retorikos besislepiančius rinkos santykius. Visi jie gaudavo didiko nustatytą algą už laikraščių siuntimą ir korespondencines paslaugas. Mūsų laikais korespondentas yra tik uždarbiu suinteresuotas pardavėjas, o jo paslaugų pirkėjas yra daugiau mažiau anoniminis klientas. XVIII a. pirmosios pusės luominėje visuomenėje rankraštinė laikraščių pirkėjas buvo konkretus asmuo ar jo aplinka. Esant palyginti nedidelei paklausai, korespondentai siekė visokiais būdais išlaikyti gerus asmeninius santykius

su naujienų vartotojais ir taip gauti papildomų pajamų, o prireikus – prašyti užtarimo. Kartu tai buvo būdas ne didiko dvare gyvenantiems neaukštos kilmės asmenims palaikyti nuolatinis ryšius su senatoriais ir kitais valdančiojo sluoksnio atstovais. Laikraščių kūrimo darbas nebuvo vienintelis XVIII a. korespondentų pragyvenimo šaltinis.

Buvo svarbu didikų ir korespondentų ryšių pastovumas, jų sąsą pagal paveldėjimą. O. Radvilienė nenutraukė sątų su savo vyro korespondentais V. Vloškevičiumi ir J. Roikevičiumi, jos sūnūs naudojosi tų pačių korespondentų paslaugomis. 1726–1752 m. karališkojo sekretoriaus J. Roikevičiaus biure buvo rašomi laikraščiai O. Radvilienei ir M. K. Radvilai [26, 2, 12, 33, 58, 64; 28, 5; 30, 12]. A. Cichockis dirbo O. Radvilienei ir jos vaikams. Radvilų archyve pasitaikantys du beveik identiški rankraštiniai laikraščiai, du tą pačią dieną skirtingiems didikams išsiųsti laišakai su panašiomis naujienomis rodo, kad dalis korespondentų dirbo visai giminei.

Didikams dažniausiai dirbo visa korespondento šeima. Štai A. Kahlenowa jau kitą dieną po vyro mirties sėdo rašyti laiško M. K. Radvilai ir jį užtikrino, jog punktualiai tęs korespondencinių paslaugų teikimą, bei išreiškė siekį mainais už tai naudotis tokiomis pat didiko malonėmis, kokiomis naudojosi jos vyras. Svarbu tai, kad didiko malonė čia suvokiama kaip būtinas atsidėjimas už laiku atliktas naujienų perdavimo paslaugas [10, 1–2]. Kiekviename laiške A. Kahlenowa nuolankiai primindavo savo

ir varganą vaikų našlaičių padėtį, prašė juos globoti, tvirtino, jog mielai laukia tolesnių didiko įsakymų. Po sutuoktinių mirties kurį laiką rankraštinius ir spausdintinius laikraščius O. Radvilienei siuntė našlės Kristina Vloškevičienė ir Kotryna Roikevičienė [36, 3, 7]. Išvykusį M. Rešką pavaduodavo žmona [23, 25]. O. Radvilienei dirbo abu broliai Tomas ir Juozapas Mogilnickiai bei jų sesuo. Pradėdamas dirbti J. F. Radvilai A. Gibesas pristatė ir savo žmoną, o ši po vyro mirties kurį laiką siuntė naujienas [9, 3].

KILMĖ

Nemažai XVIII a. leidybos srityje dirbusių asmenų (J. Naumańskis, Gotfridas Lengnichas, Laurencijus Mitzleris de Coloffas, Peteris Schulcas) turėjo vokiškas šaknis. Dalis Radvilų korespondentų taip pat buvo iš vokiškai kalbančiųjų tarpo: G. Kahlenas, Kaulfusas, B. Kaliskis [27, 20].

XVIII a. daug svarbių pareigybių, kurioms buvo reikalingas geras išsilavinimas, teko miestietiškos kilmės asmenims, o gerai atliekamas darbas sudarydavo sąlygas gauti bajorystę ir kilti karjeros laiptais. Tik bajoriškos kilmės asmenys galėjo eiti, pavyzdžiui, karališkojo sekretoriaus, metrikanto pareigas [49, 89]. Štai A. Cichockis, kaip ir J. Miłzewskis, buvo kilęs iš Varšuvos miestiečių [2, 89]. 1726 m. Seime rekomenduotas etmonų A. Cichockis buvo nobilituotas, o po metų gavo Trošino kaimą Plocko vaivadijoje [49, 121]. 1746 m. jis valdė ir Studzienicos kaimą [4, 199].

J. Rubinkowskio kilmės versijos yra dvi: bajoriška (tėvai valdė palivarką Šaflaruose

prie Naujojo Targo) ir žydiška (tėvas buvo krikštą priėmęs Krokuvos teisininkas). Dėl to amžininkams buvo kilę įtarimų, tačiau 1695 m. teismas patvirtino jo bajorišką kilmę. Gimtoji J. Rubinkowskio kalba buvo lenkų [59, t. 32, 568].

Nuo korespondentų išsilavinimo, profesinio lygio ir kvalifikacijos, domėjimosi pasaulyje vykstančiais politinio ir visuomeninio gyvenimo įvykiais priklausė laikraščių kokybė. Deja, nedaug ką galime pasakyti apie redaktorių ir pašto institucijos darbuotojų veiklą prieš tampant didikų korespondentais. Greičiausiai jie, kaip J. Rubinkowskis [56, 99–102], mokėsi parapiinėse ir vidurinėse mokyklose, kurių edukaciniame procese svarbią vietą užėmė senovės autoriai, lotyniškos sentencijos, o pasaulėjautą ir pasaulėvoką formavo Biblija. Visi jie, be lenkų, puikiai mokėjo lotynų ir prancūzų ar/ir vokiečių kalbas, išmanė istoriją ir geografią, dvaro politiką.

Nieko nežinome apie korespondentų pasirengimą ir kvalifikaciją dirbti žurnalistinį darbą, tačiau iš laikraščių kalbos ir turinio galime spręsti, jog to jie išmokdavo skaitydami Vakarų Europoje leidžiamus laikraščius ir bendraudami tarpusavyje. Dažniausiai mokydavosi dirbdami. Štai J. Roikevičius 1715 m. išmoko rusėniškai (*po rusku*), nors 1714 m. dar samdė šią kalbą mokantį žmogų, vėliau – ir rusiškai (vertė caro laiškus *z moskiewskiego*) [26, 57–61, 109]. Būdamas Drezdene, A. Protasevičius išmoko vokiečių kalbą [22, 72, 88, 112, 126].

Kai kurie jų buvo labai išsilavinusios asmenybės. Ryškiausias pavyzdys – J. Rubin-

kowskis. Tai buvo bibliofilas, meno rėmėjas, intelektualas, parašęs savotišką pasaulio istoriją *Miscellanea albo Hesperyjski ogród...*, publikavęs istorinį panegirinį veikalą *Pro-mienie cnót królewskich* (1742 m.) Augusto I garbei, tačiau geriausiai jį reprezentavo 1739–1759 m. net šešis kartus išleistas kūrinyms *Janina zwycięskich tryumfow ... Jana III ...*, kur šlovinami Jono Sobieskio kariniai žygdarbiai [54, 51; 59, t. 32, 568]. Keliasdešimt tomų iš savo surinktos knygų ir rankraščių kolekcijos J. Rubinkowskis perdavė J. A. Załuskiui kuriamai viešajai bibliotekai [59, t. 32, 568].

Korespondentai turėjo gausų kultūros, politikos žinių bagažą, gerą prieigą prie patikimos informacijos ir ryšius su kitais korespondentais, redaktoriais, informatoriais, leidėjais, knygų pirkliais, dvasininkais, didikais, pasiuntiniais, magistratų nariais. Tai buvo pareigas valstybės administraciniame kanceliarijos aparate einantys asmenys (valstybės tarnautojai), gerai besiorientuojantys gyvenamojo meto politinėje situacijoje, gebantys profesionaliai įvertinti žinių patikimumą, mokantys daryti naujienu atranką ir žinantys didikų poreikius. Šiame darbe būtino punktualumo ir atsakingumo jie taip pat nestokojo.

KARJERA

Iš niekuo nepasižymėjusių šeimų kilę gabūs asmenys karjerą pradėdavo nuo smulkių pareigų valdovo ar didiko dvare, kur gaudavo peno proto ugdymui, užmegzdavo naudingas pažintis su dvaro aplinkos žmonėmis. Štai J. Rubinkowskis pirmiausia dirbo raštinin-

ku valdovo Jono Sobieskio dvare [54, 51], 1689 m. tapo Paliesės muitinės raštiniu, o jau 1694 m. jam buvo patikėta prižiūrėti Karališkųjų Prūsų ir Mozūrijos muitines. J. Rubinkowskis aktyviai prekiaavo, todėl 1696 m. įsirašė į Torunės miestiečių pirklų gretas. Maždaug tuo metu jis gavo ir karališkojo sekretoriaus titulą. Šios pareigos leido užmegzti naudingas pažintis, kurios savo ruožtu padėjo 1715 m. vasarą gauti labai svarbiausias to meto Abiejų Tautų Respublikoje – Torunės pašto viršininko pareigas. 1724 m. jis tapo vienu iš keturių pirmųjų Torunės miesto tarybos narių katalikų [54, 51; 57, 59; 59, t. 32, 567–568]. Dar aukščiau pakilti turbūt jau buvo neįmanoma.

Aukščiausios pašto pareigybės atitekdavo kilmingiems valdovo dvaro aplinkos asmenims ir jos kartais būdavo paveldimos. Štai Lietuvos pašto generalinio direktoriaus pareigas Samuelis Michalas Schrötteris (1698–1719) paveldėjo iš tėvo; po to šias pareigas ėjo Livonijos kašteliono sūnus Ludwikas Tomas Schrötteris (1720–1740) ir karaliaus dvariškis Karolis Leonardas Marchalas von Biebersteinas (1740–1775) [68, 141]. Lenkijos ir Lietuvos pašto viršininku buvo Saksonijos ministras Georgas Henrikas von Holtzbringas [68, 141]. Karališkųjų Prūsų pašto generaliniu komisaru XVIII a. viduryje buvo grafas Stanisławowski [5, 162].

A. Cichockis karjerą pradėjo maždaug 1712 m. tapęs Lenkijos pakanclerio Jano Kazimierzo de Alten Bokumo (1712–1731) metrikantu mažojoje kanceliarijoje. Nuo 1715 m. jis minimas kaip karališkasis sekretorius. Apie 1716 m. buvo paaukštintas –

perkeltas į Lenkijos didžiąją kanceliariją, kur dirbo iki 1752 m., vadovaujamas kanclerių Jano Szembeko (1712–1731), Andrzejaus Stanisławo Załuskiego (1735–1746) ir Jano Małachowskiego (1746–1752) [49, 99, 122, 167]. A. Cichockis Lenkijos metrikantu dirbo ilgiausiai iš visų šiose pareigose buvusių asmenų – net 41 metus. Jis pralenkė J. Rubinkowskį, kuris Torunės pašto viršininko pareigas ėjo 34 metus [54, 52].

Metrikanto pareigybė jos turėtojui leido ne tik sukaupti solidų kapitalą, bet ir daryti įtaką: metrikantai kaip sekretoriai dalyvavo seimuose, redagavo įstatymus, dalyvavo dekretų kanceliarijos darbe. Tipišku įtakingo ir apsuakraus metrikanto pavyzdžiu yra pirmojo spausdinto laikraščio lenkų kalba „Mercuriusz Polski“ kūrėjas, Krokuvos burmistras, Lvovo pinigų kalyklos administratorius, Abiejų Tautų Respublikos pasiuntinys Olandijoje ir Anglijoje Hieronimas Pinoccis (1612–1676). XVIII a. metrikantai už kanceliarijos ribų nebuvo tokie įtakingi kaip jų pirmtakai, tačiau buvo kompetentingi savo įstaigų biurokratai [49, 105–106].

Apie J. Roikevičių pirmą kartą sužinome 1707 m., kai jis siuntė laikraščius K. S. Radvilai ir Vilniaus vyskupui Konstantinui Kazimierui Bžostovskiiui [26, 11]. J. Roikevičius Lietuvos mažosios kanceliarijos metrikantu tapo prieš 1712 m., kai kanceliarijos vadovas buvo pakancleris Kazimieras Čartoriskis (1712–1724 m.) [30, 34]. Prieš 1728 m. įsidarbino ir Lietuvos pašto įstaigoje [26, 21, 51]. Vėliau buvo paaukštintas į Lietuvos didžiąją kanceliariją, o 1746 m. gruodį dėl sunkios ligos šių pareigų atsisakė karališko-

jo sekretoriaus Miklaševičiaus naudai [50, 1746 m. nr. 523].

A. Ržečkovskis Lietuvos kanceliarijos sekretoriumi tapo apie 1715 m., paprašęs šių pareigų K. S. Radvilos [30, 34, 41]. Yra duomenų, kad 1737 m. jis dirbo Varšuvos seniūnijos administratoriumi [2, 95].

XVIII a. pradžioje Abiejų Tautų Respublikoje plėtėsi pašto sistema ir šiose įstaigose ėmė telktis didikų korespondentai. V. Vloškevičius Lietuvos pašto direktoriumi pradėjo dirbti prieš 1711 m. B. Kaliskis Lenkijos pašto įstaigoje, vadovaujamoje G. Holtzbringo, įsidarbino apie 1725 m. [27, 2]. J. Miłzewskis Varšuvos pašto sekretoriumi dirbo apie 1733–1754 m. [59, t. 21/2, 248]. G. Kahlenas pirmą kartą minimas 1738 m. A. Cichockio laiške O. Radvilienei. Tuo metu jis užsiėmė spausdintinių laikraščių leidyba Varšuvoje, o vėliau ėmė dirbti Lenkijos pašto sekretoriumi ir tapo generaliniu komisaru [3, 106; 5, 24]. A. Gibesas Lenkijos pašte pradėjo dirbti irgi sekretoriumi, o po G. Kahleno mirties 1752 m. užėmė jo vietą [9, 1]. Tokia pati buvo ir Kaulfuso karjera [50, 1751 m. nr. 793; 17, 2–14].

M. Reška administravo Gardino muitinę, buvo suolininkų teismo narys [44, 220, 307]. Iš visų žinomų asmenų vienintelis M. Reška atsisakė pašto viršininko vietos ir, išdirbęs apie 13 metų, 1752 m. šias pareigas perdavė neįvardytam savo raštininkui [24, 12]. Nuo to laiko M. Reška dirbo tik Radviloms: administravo jų rūmus Gardine, Gžoinicų valdą, molio kasyklą, plytinę, karčemas, malūnus.

J. Mogilnickis karjerą pradėjo tarnaudamas O. Radvilienei ir greitai kilo aukštyn:

1729 m. tapo ginklininku, 1737 m. teisėjavo Pšemyso pilies teisme, 1745 m. tapo Lietuvos mažosios kanceliarijos sekretoriumi, o 1764 m. – Lenkijos lauko stovyklininku [68, 221].

Kaip matyti pagal surinktą medžiagą, beveik visi Varšuvoje gyvenę korespondentai tarpusavyje bendravo ar bent jau vienas apie kitą žinojo, todėl galima kalbėti apie tam tikro laipsnio informacinį tinklą. B. Kaliskis susisiekdavo su J. Roikevičiumi, susirašinėjo su J. Rokickiu, kuris jį informuodavo apie Radvilų rezidavimo vietą, J. Mogilnickiu, įvairių miestų pašto įstaigų viršininkais (tarp jų su J. Rubinkowskiu), turėjo savo korespondentą Olandijoje [14, 124; 15, 6, 34; 16, 1].

Radvilų korespondentai palaikė ryšį su kitų (taip pat užsienio) pašto įstaigų viršininkais, knygų pirkliais (M. G. Weydemennu, K. Nicolai), rankraštinių ir spausdintinių užsienio laikraščių korespondentais. G. Kahlenas tiekė redaktoriui J. Naumańskiui Leideno ir Leipcigo laikraščius, mainais gaudavo po keturis savaitraščio „Kuryer Polski“ egzempliorius (kasmet jų susidarydavo 208 vienetai) ir 6 talerius per metus; mainais už pateiktą informaciją kelis numerius gaudavo J. Miłzewskis ir B. Kaliskis; A. Gibesas įsigydavo „Kuryer Polski“ gerokai pigiau nei prenumeratoriai ar kiti pirkėjai [65, 35]. Dirbdamas Varšuvos pašto sekretoriumi, J. Miłzewskis XVIII a. ketvirtajame dešimtmetyje platino 1734–1736 m. pijorų leistą „Gazety Polskie“, buvo redakcijos ir norinčiųjų ką nors publikuoti tarpininkas [59, t. 21/2, 248; 43, 1736 m. liepos 4 d.).

K. Estreicheris, D. Hombek ir J. Szczepanicas spėja, jog 1736 m. jis redagavo šį laikraštį [59, 50; 65, 27; 39, 37].

A. Cichockis savo laiškuose minėjo G. Flerką, brolius Mogilnickius, bendravo su G. Kahlenu, užsiminė turįs patikimą korespondentą Torunėje, naujienas gaunąs iš G. Holtzbringo, Podolės Kameneco komendanto generolo Bekierskio [1, 92; 2, 66; 3, 239; 4, 205; 5, 24; 6, 265]. A. Cichockį pažinojo A. Kahlenowa, J. Roikevičius, M. Reška; G. Flerkas pažinojo B. Kaliskį, J. Rokickį, J. Mogilnickį, G. Kahleną, A. Cichockį, susirašinėjo su knygų pirkliu J. Malherbe; J. Roikevičius žinojo J. Mogilnickį, bendravo su A. Ržeckovskiu, V. Vloškevičiumi [10, 4; 27, 69; 7, 2; 8, 16; 30, 73; 26, 141].

Šie asmenys ir bendradarbiavo, ir konkuravo. 1723 m. V. Vloškevičius perspėjo J. Roikevičių ir A. Ržeckovskį, kad šie laikraščiuose neužsimintų apie neįvykusią dvikovą ir taip neužsitrauktų skaitytojų nemalonės [34, 314]. Korespondentai perduodavo vienas kitam Radvilų nurodymus dėl laiškų bei laikraščių siuntimo, pinigus prenumeratai. A. Cichockis žinodavo, kada B. Kaliskis siuncia O. Radvilienei užsienio laikraščius, todėl pats tuo metu pranešdavo tik vietines naujienas.

Peržvelgę Radvilų rinkinio rankraštinius laikraščius, laiškus ir „Kuryer Polski“, galime teigti, jog lenkų kalba rašytų rankraštinių laikraščių redaktoriai sekė kiekvieną Varšuvoje lenkų kalba leistų laikraščių numerį, palaikė gerus santykius su pijorų ir jėzuitų rankose esančiomis redakcijomis, kad sužinotų, kokios žinios bus spausdinamos artimiausiam

numeryje, ir nekartotų naujienų. Kai kurie redagavo ir spausdintinius, ir rankraštinius laikraščius.

Korespondentų konkurencijos atgarsiai kartais pasiekdavo Radvilas. A. Ržečkovskis skundėsi O. Radvilieni, jog V. Vloškevičius „iš pavydo, jog veržiuosi tarnauti poniai“ jam nepasakė, kad didikė 1722 m. nustatė pašto kursą iš Varšuvos į Bialą du kartus per savaitę, ir įtarinėjo, kad V. Vloškevičius nepersiuočia didikei jo parengtų seimo dienoraščių ir laikraščių, taip pat didikės atsakymų į jo laiškus [30, 51–56].

J. Roikevičius konfliktavo su B. Kaliskiu ir buvo priverstas įtikinėti didiką, kad spausdintinius ir rankraštinius laikraščius siunčia jis, o ne B. Kaliskis, kuris specialiai savo pašte užlaiko laiškus ir prancūziškus bei vokiškus laikraščius. Ieškodamas išėitęs J. Roikevičius M. K. Radvilai parašė, kad šis laiškus iš Drezdeno į Varšuvą siųstų ne Lenkijos, o karališkuoju paštu. B. Kaliskis iš karto sunerimo ir pasiskundė O. Radvilieni, bet J. Roikevičius pareiškė taip darąs tam, kad laišškai greičiau pasiektų adresatus. Kitą kartą vėluojantį siuntinį J. Roikevičius O. Radvilieni perdavė per Lietuvos dvaro išdininko Juozapo Pranciškaus Sapiegos pasiuntinį ir prašė pakeliui užsukti į Bialą [27, 6, 20, 88, 106]. Dar kartą J. Roikevičius pasiskundė, kai negavo (anot jo, mažos) algos po 100 zlotų už 1733 ir 1734 metus, ir savo nepasitenkinimą išreiškė tokiais žodžiais: „laimingas Kaliskis – iš Lenkijos pašto laišku nesiuočia, tik per kelią man perneša ir kasmet gauna algą, o aš dirbu, visada galvoju, kaip geriau padaryti“ [27, 104].

ŠEIMINĖ IR TURTINĖ PADĖTIS

Apibendrinami duomenis apie korespondentų asmeninį gyvenimą, galime matyti, kad beveik visi buvo vedę ir turėjo vaikų. A. Cichockis 1727 m. buvo vedęs Dorotą Rybczyńską [1, 17]. M. Reška turėjo žmoną Salomėją Carbon ir sūnų [22, 84; 25, 14], J. Milžewskis – du vaikus [59, t. 21/2, 248]. J. Roikevičius buvo vedęs Kateriną [29, 1–17]. A. Gibeso žmona buvo Bolimovo seniūnienės Urszulos Branickos-Lubomirskos dvaro dama Galasch [9, 3]. J. Rubinkowskis buvo vedęs du kartus 1700 m.: pirmoji žmona, liuteronė Florentina von Kreckin iš Gdansko, netrukus mirė, o su Torunės miestiečio smuklininko dukterimi Katarzyna Gęza susilaukė keturių dukterų ir sūnaus [59, t. 32, 568]. G. Kahlenas 1744 m. rudenį turėjo du sūnus ir kelias dukteris, o mirdamas nuo širdies smūgio 1752 m. gegužės 18 d. paliko našlę Anną Ludwiką Abrahamowiczówną su septyniais mažamečiais vaikais [10, 1].

Turtinė korespondentų padėtis buvo labai skirtinga. Štai Lenkijos metrikanto A. Cichockio alga per metus sudarė 400 auksinų (šimtu auksinų daugiau, nei gaudavo jo pirmtakai amžiaus pradžioje), neskaitant uždarbio už Metrikos išrašų išdavimą (po raudonąją auksiną už lapą) [49, 102]. Ši pareigybė jos turėtojui leido laikui bėgant sukaupti solidų kapitalą ir patekti į turtingų Varšuvos gyventojų grupę. J. Rubinkowskis kaip pirklys, Torunės miesto tarybos narys, muitinės administratorius ir pašto viršininkas taip pat gyveno pasiturimai. Jis dar 1703 m. įsigijo puikų mūrinį namą priešais

Šv. Jono bažnyčią Torunėje, o nusipirkęs apie 70 ha žemės priemiestyje įkūrė Rubinkovo kaimą ir palivarką su karčema, degtinės varykla, malūnu, avide (dabar tai Torunės miesto dalis) [59, t. 32, 568].

J. Milżewskis taip pat buvo gerai įsikūręs – Senojoje Varšuvoje Dunojaus gatvėje turėjo nuosavą namą, samdė keturis tarnus [59, t. 21/2, 248; 39, 38].

Ne taip kaip J. Rubinkowskiui, M. Reškai pašto viršininko pareigos pelno neatnešė (*z Poczty wcalie niemam nic*). Jis net 13 metų negavo algos už vadovavimą Gardino paštui ir save vadino skurdžiumi (*chudy pachotek*), todėl pragyvenimui užsidirbdavo prekiaudamas (turėjo vntines, sandėlių už Nemuno) [21, 9, 114; 23, 16, 40]. M. Reška primokėdamas nuomininkui privilegija buvo gavęs Dubnicos palivarką, jį sutvarkė, bet po mirties našlei ir sūnui teko bylinėtis dėl nuosavybės teisių [25, 11–13]. Patyręs gaisrą 1752 m. Radviloms rašė, kad neturi už ką nusipirkti grūdų sėjai [24, 9]. Nuo to laiko M. Reškos laiškuose viešojo gyvenimo naujienas pakeitė žinios apie jo paties nesėkmes: sudužo vntinė su prekėmis, nemokama algos, Gžoinicų palivarko pajamos neviršija išlaidų, malūnininkas suvalgė už keletą auksinų ir pabėgo, o kito surasti nepavyko net nuvykus į Karaliaučių, nauja karčema nepelninga, malūnas pastatytas blogoje vietoje, Radvilų rūmus caro armija pavertė miltų sandėliu, nėra iš ko sumokėti rūmų ūkvedžiui ir jurisdikos seniūnui, prasta sveikata, skauda akis, kankina votys [24, 75–86]. 1755–1756 m. M. Reška bylinėjosi išdo tribunole su Schwarzenfeldu, asesorių

teisme su Lietuvos ir Lenkijos generaliniu pašto viršininku K. Biebersteinu, Lietuvos Vyriausiam Tribunole su Schwarcu ir Lietuvos išdininku Jonu Jurgiu Flemingu ir 1750–1759 m. su Karoliu Vieščinsku, siekdamas atgauti 62-iejų raudonųjų auksinų skolą [24, 18; 23, 85]. Šie procesai irgi kainavo nemažus pinigus.

J. Roikevičius per savo gyvenimą nesuėmė turto ir našlė Katerina Roikevičienė neturėjo pinigų net laidotuvėms ir turėjo užstatyti kai kuriuos daiktus, todėl dar beveik metus iš Varšuvos siuntė naujienas M. K. Radvilai tikėdamasi pajamų ir prašė užmokėti už velionio vyro darbą [29, 1–11].

Korespondentams reikėjo turėti daug apyvartinių lėšų laikraščiams užsakyti. Investicijos atsipirkdavo ne visada, nes didikai noriai skaitydavo laikraščius, tačiau nemėgdavo už juos sumokėti ir korespondentai dažnai turėdavo jiems mandagiai priminti, kad atėjo laikas atsiskaityti. Vėlavimais kelerius metus skundėsi J. Roikevičius, G. Kahlenas, A. Cichockis ir kiti. M. K. Radvila vėlavo išmokėti pinigus net už jo pageidavimu įsteigtą pašto liniją Gardinas–Miras–Minskas ir G. Kahlenui tekdavo prašyti per artimesnius didiko klientus [13, 96].

Daugelis korespondentų iš anksto savo pinigais padengdavo užsienio laikraščių prenumeratą. Vienintelis Varšuvos pašto sekretorius B. Kaliskis nuolat prašydavo sumokėti avansu ir leisdavo tik truputį vėluoti, motyvuodamas tuo, kad jo asmeninis korespondentas Olandijoje ir visi kiti užsienio korespondentai skolon laikraščių neduoda [15, 11]. B. Kaliskis kaip tikras verslininkas nuo trečiojo dešimtmečio pradžios buvo sudaręs

ilgametį kontraktą su O. Radvilione, pagal kurį turėjo persiųsti prancūziškus, Amsterdamo, Leideno, Prūsijos, Saksonijos, Vroclavo, Berlyno ir Lenkijos laikraščius bei laiškus. B. Kaliskis uždirbdavo 100 talerių per metus, o sąskaitos siekdavo 800 zlotų [46, 106]. O. Radvilienė jam sumokėdavo iš anksto, pavyzdžiui, už 1729 metus pinigus pervedė tų pačių metų sausį. Jei nebūdavo apmokama, laikraščių nesiųsdavo, o priekaištaujantiems didikams paaiškindavo, kad būtent vėlavimas apmokėti trukdo reguliariai gauti naujienas, be to, darant pertrauką jam sunkiau bendrauti su korespondentais užsienyje. M. K. Radvilos vėlavimą susimokėti net visu ketvirčiu laikė pavojingu, stebėjosi nesulaukiantis didiko atsako į prašymą sumokėti pinigus ir grasino daugiau laikraščių neužsakyti [15, 46–48]. Nuo 1737 m. B. Kaliskis apskritai nustojo siųsti spausdintinius užsienio laikraščius – šį darbą perėmė A. Cichockis [14, 64; 3, 319]. Vis dėlto korespondentai pripratino didikus prie minties, kad naujienos tapo preke, už kurią būtina sumokėti, ir kad reikia padengti gabenimo išlaidas.

IŠVADOS

Remdamiesi ištirtais šaltiniais nustatėme, kad Radviloms XVIII a. pirmojoje pusėje viešo pobūdžio naujienas, rankraštinius bei spausdintinius laikraščius siuntė mažiausiai 16 asmenų (neatmetame galimybės, kad šis sąrašas plėsis) ir pavadino juos korespondentais.

Šie žmonės atėjo iš niekuo nepasižymičių šeimų, dažnai buvo išsilavinę miestiečiai, kurie dėl asmeninių gabumų, apsukrumo,

sėkmės ir užsimezgusių pažinčių įgydavo gana aukštas pareigas. Kita dalis buvo kilusi iš smulkių Lietuvos bajorų, kurie savo karjerą siejo su Radvilų dvaru.

Dauguma korespondentų tuo pačiu metu dirbo ne vien Radviloms, bet ir kitiems Abiejų Tautų Respublikos didikams, vyskupams, miestų magistratams, todėl nuo XVIII a. 3–4 dešimtmečio galima kalbėti apie naujos profesinės grupės formavimąsi Abiejų Tautų Respublikoje. Šios neformalios grupės nariai užsiėmė informacine veikla už atlygį, bendravo, konkuravo ar bent jau žinojo apie vienas kitą.

Pagrindinės korespondentų telkimosi vietos buvo patogios naujienų apytakos erdvės – paštas ir valstybės kanceliarija. XVIII a. pirmojoje pusėje plečiantis pašto tinklui, reikėjo vis daugiau aptarnaujančio personalo. Varšuvos pašto viršininkams ir sekretoriams darbas informacijos perdavimo srityje (naujienų rinkimas, laikraščių rašymas, sklandžios pašto veiklos užtikrinimas) tapo pagrindiniu darbu ir kai kurie pašto įstaigų darbuotojai gali būti vadinami tikraisiais korespondentais. Tie, kurie ne tik skleidė naujienas, bet ir vykdė įvairius didikų nurodymus bei tvarkė jų reikalus, balansavo tarp kliento ir korespondento pareigų. Atrodo, kad vien iš korespondencinio darbo dar nebuvo įmanoma pragyventi, todėl net ir pašto darbuotojai turėjo kitų pajamų šaltinių (ypač provincijoje). Tiek jiems, tiek valstybės kanceliarijos darbuotojams nuolatiniai ilgalaikiai ryšiai su didikais buvo pasitikėjimo jais įrodymas. O tai korespondentams galėjo teikti ir finansinės, ir nematerialios naudos.

NUORODOS

1. *A. Cichockio laiškai*, 1728–1735. Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów (toliau – AGAD AR), f. 5, b. 2250–I.
2. *A. Cichockio laiškai*, 1736–1737. AGAD AR, f. 5, b. 2250–II.
3. *A. Cichockio laiškai*, 1738–1739. AGAD AR, f. 5, b. 2250–III.
4. *A. Cichockio laiškai*, 1740–1746. AGAD AR, f. 5, b. 2250–IV.
5. *A. Cichockio laiškai*, 1747–1748. AGAD AR, f. 5, b. 2250–V.
6. *A. Cichockio laiškai*, 1749–1750. AGAD AR, f. 5, b. 2250–VI.
7. *G. Flerko laiškai*, 1723–1731. AGAD AR, f. 5, b. 3801–I.
8. *G. Flerko laiškai*, 1731–1747. AGAD AR, f. 5, b. 3801–II.
9. *A. Gibeso laiškai*, 1752–1756. AGAD AR, f. 5, b. 4104.
10. *A. Kahlenowos laiškai*, 1752–1756. AGAD AR, f. 5, b. 6257.
11. *J. Kahleno laiškai*, 1735–1743. AGAD AR, f. 5, b. 6258–I.
12. *J. Kahleno laiškai*, 1743–1748. AGAD AR, f. 5, b. 6258–II.
13. *J. Kahleno laiškai*, 1748–1753. AGAD AR, f. 5, b. 6258–III.
14. *B. Kaliskio laiškai*, 1728–1731. AGAD AR, f. 5, b. 6287–I.
15. *B. Kaliskio laiškai*, 1728–1734. AGAD AR, f. 5, b. 6288.
16. *B. Kaliskio laiškai*, 1726–1730. AGAD AR, f. 5, b. 6289.
17. *Kaulfuso laiškai*, 1752–1768. AGAD AR, f. 5, b. 6539.
18. *J. Mogilnickio laiškai*, 1727–1733. AGAD AR, f. 5, b. 9886.
19. *A. Protasevičiaus laiškai*, 1750. AGAD AR, f. 5, b. 12416.
20. *A. Protasevičiaus laiškai*, 1750–1752. AGAD AR, f. 5, b. 12416–II.
21. *M. Reškos laiškai*, 1726–1733. AGAD AR, f. 5, b. 13075–I.
22. *M. Reškos laiškai*, 1733–1738. AGAD AR, f. 5, b. 13075–II.
23. *M. Reškos laiškai*, 1748–1757. AGAD AR, f. 5, b. 13075–VI.
24. *M. Reškos laiškai*, 1751–1760. AGAD AR, f. 5, b. 13075–VII.
25. *S. Reškienės laiškai*, 1746–1761. AGAD AR, f. 5, b. 13079.
26. *J. Roikevičiaus laiškai*, 1725. AGAD AR, f. 5, b. 13199–I.
27. *J. Roikevičiaus laiškai*, 1726–1734. AGAD AR, f. 5, b. 13199–II.
28. *J. Roikevičiaus laiškai*, 1734–1750. AGAD AR, f. 5, b. 13199–III.
29. *K. Roikevičienės laiškai*, 1752–1753. AGAD AR, f. 5, b. 13200.
30. *A. Ržečkouskio laiškai*, 1715–1727. AGAD AR, f. 5, b. 13616.
31. *J. Rubinkowskio laiškai*, 1727–1740. AGAD AR, f. 5, b. 13402.
32. *V. Vloškevičiaus laiškai*, 1702–1713. AGAD AR, f. 5, b. 17605–I.
33. *V. Vloškevičiaus laiškai*, 1718–1722. AGAD AR, f. 5, b. 17605–IV.
34. *V. Vloškevičiaus laiškai*, 1722–1723. AGAD AR, f. 5, b. 17605–V.
35. *V. Vloškevičiaus laiškai*, 1723–1726. AGAD AR, f. 5, b. 17605–VI.
36. *K. Vloškevičienės laiškai*, 1726. AGAD AR, f. 5, b. 17606.
37. *F. Zywerto laiškai*, 1683–1687. AGAD AR, f. 5, b. 18856.

38. ANUSIK, Zbigniew; STROYNOWSKI, Andrzej. Radziwiłłowie w epoce saskiej: zarys dziejów politycznych i majątkowych. *Acta universitatis Lodziensis*, Folia Historica 33. Łódź, 1989, p. 29–58.
40. BUŁÓWNA, Armela, SZCZEPANIEC, Józef. *Katalog gazet pisanych z XVIII wieku w zbiorach biblioteki zakładu narodowego im. Ossolińskich*. Wrocław, 1969. 478, [1] p.
40. CZEPPE, Maria. *Kamaryla Pana z Dukli: kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*. Warszawa, 1998. 300, [16] p.
41. DANET, Pierre. *Nouveau grand dictionnaire... françois, latin et polonois... Nowy wielki dykcyonarz... francuski, łacinski y polski...* Warszawa, 1746, t. 1.
42. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław, 1971. 2870 p.
43. *Gazety Polskie*. [Warszawa], 1734–1736.
44. GORDZIEJEW, Jerzy. *Socjotopografia Grodna w XVIII wieku*. Toruń, 2002. 341 p.
45. HOMBEK, Danuta. *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliograficznej*. Kraków, 2001. 383 p.
46. KARKUCIŃSKA, Wanda. *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746): działalność gospodarcza i mecenat*. Warszawa, 2000. 391 p.
47. KARVELIS, Deimantas. Laiškas kaip komunikacijos priemonė Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pabaigoje–XVII a. pirmoje pusėje. *Lituanistica*, 1999, nr. 1 (37), p. 3–30.
48. KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes, Lietuva”: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius, 2003. 303, [1] p.
49. KRAWCZUK, Wojciech. *Metrykanci koronni: rozwój registratury centralnej od XVI do XVIII wieku*. Kraków, 2002. 181, [5] p.
50. *Kuryer Polski*. [Warszawa], 1729–1760.
51. LINDE, Samuel Bogumil. *Słownik języka polskiego*. Warszawa, 1807–1814, t. 1–6.
52. MAĆZAK, Antoni. *Klientela: nieformalne systemy władzy w Polsce i w Europie XVI–XVIII wieku*. Warszawa, 1994. 357 p.
53. MAĆZAK, Antoni. *Nierówna przyjaźń: układy klientarne w perspektywie historycznej*. Wrocław, 2003. 497 p.
54. MALISZEWSKI, Kazimierz. Agencja informacyjna J. K. Rubinkowskiego: ze studiów nad dziejami komunikacji społecznej w XVIII w. *Zapiski historyczne*. Toruń, 1983, t. 48, z. 3, s. 49–69.
55. MALISZEWSKI, Kazimierz. J. K. Rubinkowski. Iš *Wybitni ludzie dawnego Torunia*. Warszawa, 1982, p. 89–96.
56. MALISZEWSKI, Kazimierz. *Jakub Kazimierz Rubinkowski: szlachcic, mieszczanin torunski, erudyta barokowy*. Warszawa, 1982. 175 p.
57. MALISZEWSKI, Kazimierz. *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej: studia z dziejów kształtowania się form i treści społecznego przekazu w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Toruń, 2001. 199, [1] p.
58. *Patron i dwór: magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*. Pod red. E. Dubas-Urwanowicz i J. Urwanowicza. Warszawa, 2006. 463 p.
59. *Polski słownik biograficzny*. Kraków. 1935 – . T. 1 – .
60. RADVILA, Jeronimas Florijonas. *Hieronyma Floriania Radziwiłła diariusze i pisma różne*. Oprac. i wstęp M. Brzezina. Warszawa, 1998. 266 p.
61. RAGAUSKIENĖ, Raimonda. LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos Rudojo (apie 1515–1584 m.) klientai – karališkieji sekretoriai. *Lituanistica*, 1999, nr. 3 (39), p. 16–44.

62. SAJKOWSKI, Alojzy. *Od Sierotki do Rybeńki*. Poznań, 1965. 252, [3] p.
63. SARNECKI, Kazimierz. *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*: diariusze i relacje z lat 1691–1696. Oprac. Janusz Woliński. Wrocław, 1958. 426 p.
64. SIRVYDAS, Konstantinas. *Dictionarium trium linguarum*. Vilnae, 1713. [4], 464 p.
65. SZCZEPANIEC, Józef. Warunki prawno-wydawnicze rozwoju “Kuriera Polskiego” i innych gazet w Polsce czasów saskich. *Iż 250 lat “Kuriera Polskiego”*. Warszawa, 1983, p. 17–44.
66. URBAITYTĖ, Rita. Kaip sklido naujienos? *Darbai ir dienos*, t. 37, 2004, p. 37–46.
67. URBAITYTĖ, Rita. *Žiniasklaidos sistemos formavimasis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. pirmojoje pusėje* (vadovė prof. habil. dr. J. Kiaupienė; VDU, LII). Kaunas, 2006. 176 p.
68. *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*: spisy. Oprac. Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994. 255 p.
69. *Wielka historia Polski*. T. 3, cz. 1: Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763). Red. Józef Andrzej Gierowski. Kraków, 2003. 720 p.
70. ZAŁUSKI, Józef Andrzej. *Korespondencja Józefa Andrzeja Załuskiego, 1724–1736*. Oprac. B.S. Kupść i K. Muczyńska. Wrocław, 1967. 714 p.
71. ZIELIŃSKA, Teresa. *Poczet polskich rodów arystokratycznych*. Warszawa, 1997. 591 p.

CORRESPONDENTS OF RADVILA FAMILY IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY

RITA URBAITYTĖ

Abstract

The purpose of this research is to identify and present the correspondents of one influential Lithuanian family of high nobles Radvilas: O. Radvilienė (1676–1746), the widow of a vice-chancellor of the Grand Duchy of Lithuania, and two of her sons, grand hetman of Lithuania, Vilnius voivode, Vilnius and Trakai castellan M. K. Radvila “Žuvelė” [“Little Fish”] (1702–1762) and royal deputy cupbearer, grand standard bearer J. F. Radvila (1715–1760). It is a presentation of the origin, education, family, financial position, relations with nobles and among the correspondents.

According to the letters stored in the Central Archives of Historical Records in Warsaw

and historiography, sixteen persons who had sent news of public character and newspapers (manuscript and printed) in the first half of the 18th century to the Radvilas family are identified. We began to create a collective biography of this group, but we don't discount the possibility of expanding it in the future.

These people came from undistinguished and unknown families, but were well-educated persons of citified origin and through personal faculty, head, artfulness, luck, profitable and gainful contacts reached quite high positions. Some of them originated from small Lithuanian nobility which were career-interrelated with the Radvilas estate. They all new foreign languages,

geography, were well oriented in the political situation, understood the demands of the high nobles.

The majority of the correspondents worked simultaneously for several high nobles, bishops, leaders of the biggest cities, so it is possible to talk about the formation of a new occupational group in the 3rd–4th decades of the 18th century in the Polish–Lithuanian commonwealth. Members of this unofficial group were engaged in collecting and redacting news, subscribing and sending newspapers from country and abroad for remuneration, communicated, rivaled, kept in touch with each other or at least knew about one another.

The main places of the concentration of correspondents were the best points of communication and spread of news – post offices and chancellery of the state. Expanding the post network required more and more service

personnel in the first half of the 18th century. For the chiefs and secretaries of the Warsaw post office, work in the field of information transfer (collecting news, redacting the manuscript newspapers and newsheets, taking care of regular communication) became the main trade, so these people can be called real correspondents. These who not only sent news, but also pursued different prescriptions of the Radvilas and dealt with business, balanced between client and correspondent functions. It was impossible to survive only on the correspondent work, so even the post office personnel had extra sources of income, especially in province. For the latter and for the personnel of the state chancellery (registry and royal secretary), long-lasting contacts with the high nobles such as the Radvilas was a testimony of trust in them. This could (but also could not) provide both financial and immaterial profit.

Įteikta 2009 m. birželio mėn.